

УДК 338.4:658

Бірбіренко С. С.

sveta_novickaya@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-2355-4949

*к.е.н., доц., доцент кафедри економіки та цифрового бізнесу,
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, м. Одеса*

Жаданова Ю. О.

uliazadanova12@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5289-3355

*к.е.н., доц., доцент кафедри економіки та цифрового бізнесу,
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, м. Одеса*

Терешко Ю. В.

yugat@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1976-6300

*к.е.н., доц., доцент кафедри економіки та цифрового бізнесу,
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, м. Одеса*

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

***Анотація.** У статті встановлено необхідність формування і реалізації механізму стратегічного управління підприємством внаслідок його функціонування у мінливих умовах зовнішнього середовища з його динамічними змінами, обумовленими загостренням карантинних обмежень, пов'язаних із боротьбою з COVID-19. Надано функціонально-семантичний аналіз таких категорій, як «механізм», «господарський механізм», «організаційний механізм», «економічний механізм», «організаційно-економічний механізм», «механізм стратегічного управління», «організаційно-економічний механізм управління». Наведено специфічні особливості між господарським, економічним та організаційно-економічним механізмами. Встановлено, що за своїми властивостями економічний механізм є важливою структурною складовою частиною загального господарського механізму та «працює» на засадах використання економічних важелів, використовуючи які, суб'єкт управління чинить безпосередній вплив на об'єкт управління. Визначено, що організація за своїми властивостями не є функцією управління, а економічний механізм характеризується ширшим і вагомішим змістом, ніж управління. Головна роль в управлінні належить саме економічному механізму, оскільки саме він чинить безпосередній вплив на формування й функціонування структурних елементів організаційного механізму. З'ясовано, що в основі наведених понять лежать системний підхід, на базі якого робиться припущення, що будь-яка система є певною сукупністю взаємопов'язаних елементів, має вхід, вихід і зв'язки із зовнішнім оточенням, та комплексний підхід, який передбачає всебічне охоплення усіх сфер і рівнів функціонування економічної діяльності підприємства. Запропоновано авторське визначення організаційно-економічного механізму стратегічного управління підприємством, сутність якого зводиться до такого: це забезпечення комплексного використання економічних законів, методологічних підходів і принципів управління, які в практичній діяльності підприємства реалізуються за допомогою удосконалення організаційних структур управління. За допомогою методів та важелів механізму досягається узгодження ухвалення рішень з економічними законами, методологічними підходами та принципами управління.*

Ключові слова: механізм, господарський механізм, організаційний механізм, економічний механізм, організаційно-економічний механізм, механізм стратегічного управління, організаційно-економічний механізм управління.

Birbirenko Svitlana

sveta_novickaya@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-5289-3355

Ph.D., Associate Professor,

*Associate Professor at the Department of Economics and Digital Business,
State University of Intellectual Technologies and Communications, Odesa*

Zhadanova Yuliia

uliazadanova12@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5289-3355

Ph.D., Associate Professor,

*Associate Professor at the Department of Economics and Digital Business,
State University of Intellectual Technologies and Communications, Odesa*

Tereshko Yuliia

yugat@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1976-6300

Ph.D., Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Economics and Digital Business,
State University of Intellectual Technologies and Communications, Odesa

FUNCTIONAL-SEMANTIC ANALYSIS OF FORMATION OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF STRATEGIC ENTERPRISE MANAGEMENT

Abstract. The article identifies the need to form and implement a mechanism of strategic management of the enterprise due to its operation in changing environmental conditions with its dynamic changes due to the exacerbation of quarantine restrictions associated with the fight against COVID-19. Functional-semantic analysis of such categories as mechanism, economic mechanism, organizational mechanism, economic mechanism, organizational-economic mechanism, strategic management mechanism, organizational-economic management mechanism is given. Specific features between economic, economic and organizational-economic mechanisms are given. It is established that the economic mechanism is an important structural component of the general economic mechanism and “works” on the basis of the use of economic levers, using which the subject of management has a direct impact on the object of management. It is determined that the organization by its properties is not a function of management, and the economic mechanism is characterized by a broader and more meaningful content than management. The main role in management belongs to the economic mechanism, because it has a direct impact on the formation and functioning of structural elements of the organizational mechanism. It was found that these concepts are based on a systems approach, which assumes that any system is a set of interconnected elements, has input, output and connections with the external environment and an integrated approach that involves a comprehensive coverage of all spheres and levels of functioning of economic activity of the enterprise. The author’s definition of organizational and economic mechanism of strategic management of the enterprise is offered, the essence of which is as follows: it is to ensure integrated use of economic laws, methodological approaches and management principles, which in practice are implemented by improving organizational management structures. In turn, with the help of methods and levers of the mechanism is achieved harmonization of decision-making with economic laws, methodological approaches and management principles.

Key words: mechanism, economic mechanism, organizational mechanism, economic mechanism, organizational and economic mechanism, strategic management mechanism, organizational and economic management mechanism.

JEL Classification: M20, O10

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2021-32-01>

Постановка проблеми. Мінливість умов зовнішнього середовища, його динамічні зміни, обумовлені загостренням карантинних обмежень, пов’язаних із боротьбою з COVID-19, вимагають постійного удосконалення та підвищення ефективності розвитку стратегічного управління підприємством, розроблення та впровадження нових прогресивних форм, методів і механізмів, які здатні були б зменшити негативні впливи зовнішніх факторів на результуючі показники діяльності підприємства, яке функціонує у сучасних умовах ризиків і невизначеності. Саме в таких умовах набуває нагального значення необхідність формування механізму стратегічного управління, ефективність функціонування повинна бути забезпеченою як з позицій поліпшення організації виробництва, так і з позицій адаптації системи управління підприємством до сучасних умов господарювання.

Методологічні підходи до проблеми семантичного визначення механізму управління ґрунтуються, на наш погляд, на функціональному визначенні таких категорій, як «механізм», «господарський механізм», «організаційний механізм», «економічний механізм», «організаційно-економічний механізм» та «організаційно-економічний механізм управління».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукова спільнота, зокрема О.О. Ястремська, В.С. Кушнірук, Л.І. Абалкін, О.О. Садеков, Л.В. Транченко, М.І. Шварцман, С.О. Валуєв, С.С. Ніколенко, А.А. Чухно, В.Ф. Гапоненко, В.С. Пономаренко, І.О. Пінчук, В.П. Москаленко, І.Н. Герчикова, І.А. Маркіна, Є.М. Коротков, Т.В. Полозова, Ю.В. Овсяченко, дійшла висновку щодо наявності різних назв механізмів, в тому числі господарського, економічного, організаційного, організаційно-економічного, механізму

управління, організаційно-економічного механізму управління. Вивчення наукових здобутків, узагальнення досвіду управління вітчизняними підприємствами у сучасних кризових умовах свідчать про відсутність здійсненого функціонально-семантичного аналізу формування організаційно-економічного механізму стратегічного управління підприємством, що обумовлює актуальність вибраної тематики дослідження.

Постановка завдання. Метою роботи є здійснення функціонально-семантичного аналізу формування організаційно-економічного механізму стратегічного управління підприємством, який ґрунтується на дослідженні та вивченні сутності категорій «механізм», «господарський механізм», «організаційний механізм», «економічний механізм», «організаційно-економічний механізм», «механізм управління» та «організаційно-економічний механізм управління».

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальновідомому визначенні механізм являє собою внутрішній устрій обладнання, приладу, машини чи апарату, який забезпечує їхнє функціонування шляхом передачі руху та перетворення енергії [1].

Для технічних систем механізм являє собою сукупність штучних, рухомих і поєднаних між собою ланок, які здійснюють рух у заданому напрямку, з наявністю певної відповідності у положеннях ланок [2]. Економічна енциклопедія трактує механізм таким чином: «система, пристрій, спосіб, що визначає порядок діяльності, а також система певних елементів, що приводять у дію внутрішній пристрій машини, устаткування тощо» [3].

Ми погоджуємося з думкою Г.В. Саєнко і О.О. Папаїка про те, що категорія «механізм» відрізняється своїми особливими ознаками. Його зміст є виключно технічним, але його цінність полягає в контексті уточнюючої назви самого механізму, що характеризується прикладним значенням [4].

Згідно з економічною енциклопедією за редакцією С.В. Мочерного [3], господарський механізм являє собою систему основних форм, методів і важелів впровадження економічних законів, розв'язання протиріч громадського способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини та узгодження її інтересів з інтересами колективу, громадських об'єднань, суспільства. Його формування здійснюється через взаємодію таких елементів економічної системи, як продуктивні сили, техніко-економічні, організаційно-економічні та виробничі відносини (або відносини економічної власності).

Сучасний економічний словник за редакцією Б.А. Райзберга, Л.Ш. Лозовського та Є.Б. Стародубцевої [5] містить визначення господарського

механізму як системи основних форм, методів і важелів використання економічних законів, за допомогою якого можна вирішити протиріччя громадського виробництва. Інакше кажучи, господарський механізм вважається головним елементом структури системи і головною рушійною силою розвитку.

Інші вчені, а саме С.С. Ніколенко та І.О. Пінчук [6], з позиції підприємства розглядають господарський механізм як сукупність організаційних форм і методів ведення господарювання, які базуються на системі планування, економічного стимулювання, структуризації апарату управління та стилі його діяльності.

До дослідників, які вважають головним елементом господарського механізму економічний механізм, належать І.М. Герчикова, М.І. Шварцман, В.П. Москаленко, Г.Я. Ільницька, Й.С. Завадський.

В.П. Москаленко та О.В. Шипунова розглядають економічний механізм підприємства «як сукупність економічних методів, способів, форм, інструментів, важелів діяння на економічні відносини і процеси, що відбуваються на підприємстві» [7].

Окрім економічного, важливим елементом механізму господарювання є організаційний механізм, який, на думку І.А. Маркіної, складається з правил, організаційно-правових норм і стандартів, що визначають та регулюють структуру управління; обов'язків, прав і відповідальності органів управління й управлінських працівників, організації процесу їхньої діяльності; розподілу обов'язків між різними виконавцями; оснащення управлінської праці засобами оргтехніки; кількості працівників апарату управління, матеріального і морального стимулювання їхньої праці [8].

У науковій праці [9] Т.В. Полозова та Ю.В. Овсюченко зазначають, що організаційно-економічний механізм функціонування підприємства є складовою частиною економічного механізму, яка складається із сукупності організаційних, фінансових та економічних методів, способів, форм, інструментів та важелів, за допомогою яких здійснюється регулювання організаційно-технічних, виробничо-технологічних, фінансово-економічних процесів та відносин, кінцевою метою яких є ефективний вплив на результуючі показники діяльності підприємства.

Слід відзначити, що поняття «механізм управління» та «організаційно-економічний механізм управління» не є тотожними, а вітчизняна література з проблем управління містить окремі підходи до визначення цих термінів.

Так, М.І. Шварцман [10] під механізмом управління розуміє явище соціального життя, а С.А. Валувєв [11] – процес узгодження впливу суб'єктів управління на явища оточуючої соці-

альної дійсності та реалізацію в процесі управлінської діяльності встановлених норм і правил поведінки. Слід наголосити на тому, що зазначені дослідники, розглядаючи поняття «механізм управління» через призму соціального життя та реалізацію норм і правил поведінки в процесі управлінської діяльності, не відзначають, яким чином елементи управлінської діяльності чинять вплив на об'єкт управління, якими є можливі наслідки та спосіб їхнього відбиття. Також не визначено роль та значення організаційної складової частини системи.

На думку С.М. Короткова [12], механізм управління являє собою сукупність мотивів активності персоналу, які визначають як саму можливість, так і ефективність управління. Як видно з визначення, поняття «механізм управління» розуміється тільки як сукупність мотивів активності працівників, що вельми важливо під час стимулювання персоналу задля підвищення ефективності діяльності в умовах стратегічного управління. Однак сукупність мотивів активності персоналу є лише елементом економічної складової частини механізму, що не дає змогу відобразити управлінський процес у повному обсязі. Отже, поняття у цьому контексті не розкрито.

Наукова праця [13] дослідників А.А. Садекова і В.В. Цурика містить трактування механізму управління як системи впливу на об'єкт управління для досягнення головної мети як системи організації господарської діяльності, що виступає в ролі сукупності факторів, які є взаємодоповнюючими і взаємозалежними та характеризуються власними формами управлінського впливу. Авторами досліджується механізм управління як система організації господарської діяльності, певного бізнес-процесу задля досягнення бажаного результату. Однак слід зазначити, що вченими не розкрито сутність елементів системи, не відзначено, яким саме чином вони впливають один на одного. Таким чином, аналізований термін у зазначеній науковій праці не розкрито повною мірою.

О.І. Волков разом із В.К. Складенко вважають, що «саме механізм управління, що містить принципи, завдання, організаційну структуру органів управління, персонал, економічні і юридичні методи й обмеження, інформацію і технічні засоби її оброблення, спроможний забезпечити динамізм та узгодженість роботи підприємства» [14]. Авторі розглядають механізм управління через принципи, завдання, відзначають місце організаційної структури органів управління й персоналу. Однак, на наш погляд, науковці не поділяють елементи за організаційним та економічним складом, не наводять взаємодію між ними, що залишає наведене трактування розкритим неповністю.

В роботі [15] автора І.П. Булеєва розглянуто організаційно-економічний механізм управління як сукупність форм, методів та інструментів управління. Однак, на наш погляд, для повноти розкриття сутності наведеному визначенню не вистачає опису процесів перетворення впливів одних елементів сукупності на необхідну заміну іншими.

У статті [16] авторів Л.В. Транченко і Л.О. Баластрик надано таке формулювання: «організаційно-економічний механізм управління – це система організації і управління, що складається з певної сукупності взаємопов'язаних організаційно-правових, економічних і мотиваційних методів, які мають специфічні особливості у конкретних умовах суспільного виробництва. Враховуючи ці особливості, суб'єкт управління, базуючись на економічних законах та застосовуючи економічні методи управління, узгоджує особисті інтереси з інтересами об'єкта управління». Вищенаведене трактування, незважаючи на приділення уваги мотиваційним методам, відзначення їхніх специфічних особливостей, містить певні протиріччя, які полягають у тому, що організаційно-економічний механізм входить до складу загальної системи управління, а з наведеного трактування випливає, що навпаки.

Аналогічну думку з акцентуванням уваги на необхідності досягнення й підвищення конкурентоспроможності мають інші автори, досліджуючи питання ефективної діяльності і розвитку підприємства.

Висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Вивчення сутності досліджуваних категорій дало змогу дійти висновку, що господарський механізм складається з організаційних, соціальних і психологічних методів; економічний механізм діє лише на засадах використання економічних методів впливу суб'єкта на об'єкт управління; організаційно-економічний механізм складається як з організаційних, так і з економічних методів та інструментів впливу на об'єкт управління; економічний механізм є найважливішим складовим елементом як організаційно-економічного, так і господарського механізмів.

Таким чином, можна говорити про наявність тісного взаємозв'язку між цими поняттями, але не про тотожність.

За своїми властивостями економічний механізм є важливою структурною складовою частиною загального господарського механізму та «працює» на засадах використання економічних важелів, використовуючи які, суб'єкт управління чинить безпосередній вплив на об'єкт управління. Очевидним є той факт, що організація за своїми властивостями не є функцією управління, а економічний механізм характеризується ширшим і вагомим змістом, ніж управління. Головна роль

в управлінні належить саме економічному механізму, оскільки саме він чинить безпосередній вплив на формування і функціонування структурних елементів організаційного механізму. Також в основі наведених понять лежать системний підхід, на базі якого робиться припущення, що будь-яка система є певною сукупністю взаємопов'язаних елементів, має вхід, вихід і зв'язки із зовнішнім оточенням, та комплексний підхід, який передбачає всебічне охоплення усіх сфер і рівнів функціонування економічної діяльності підприємства. Організаційно-економічний механізм стратегічного управління підприємством – це забезпечення комплексного використання економічних законів, методологічних підходів і принципів управління, які в практичній діяльності підприємства реалізуються за допомогою удосконалення організаційних структур управління. За допомогою методів та важелів механізму досягається узгодження ухвалення рішень з економічними законами, методологічними підходами та принципами управління. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є розроблення методичних засад реалізації запропонованого організаційно-економічного механізму стратегічного управління підприємством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Толковый словарь иностранных слов. Москва : Эксмо, 2008. 944 с.
2. Бакай С. С. та ін. Словник з теорії організації. Полтава : РВВ ПДАА, 2002. 146 с.
3. Економічна енциклопедія : у 3 т. / за ред. С. В. Мочерного. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. Т. 1. 864 с.
4. Саєнко Г. В., Папаїка О. О. На шляху до стійкого розвитку економіки: господарський механізм взаємодії. Донецьк : ДонДУЕТ ім. М. І. Тугана-Барановського, 2005. 928 с.
5. Райзберг Б. А., Лозовський Л. Ш., Стародубцева Є. Б. Современный экономический словарь. 2-е изд., испр. Москва : ИНФРА-М., 1999. 479 с.
6. Ніколенко С. С., Пінчук І. О. Господарсько-політичний механізм сучасної ринкової економіки : монографія. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. 153 с.
7. Москаленко В. П., Шипунова О. В. Финансово-экономический механизм промышленного предприятия : научно-методическое издание / под научн. ред. В.П. Москаленко. Сумы : Довкілля, 2003. 176 с.
8. Маркіна І. А. Менеджмент підприємства : навчальний посібник. Київ : НМЦ Укоопосвіта, 2000. 268 с.
9. Полозова Т. В., Овсюченко Ю. В. Сутність організаційно-економічного механізму функціонування підприємств промисловості. *Вісник МСУ*. 2005. Т. 8. № 1–2. С. 63–65.
10. Шварцман М. І. Формирование механизма управления муниципальной собственностью в условиях рыночных отношений : дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05. Москва, 2001. 178 с.

11. Валуев С. А. Организационное обеспечение систем управления научными исследованиями ВУЗа. Москва : Высшая школа, 1983. 112 с.
12. Коротков Е.М. Концепция менеджмента. Москва : Дека, 1997. 304 с.
13. Садеков А. А., Цурик В. В. Управление предприятием в условиях кризиса : монография. Донецк : ДонГУЭТ, 2006. 178 с.
14. Волков О. І., Склярєнко В. К. Экономика предприятия : курс лекций. Москва : ИНФРА-М, 2003. 280 с.
15. Булеев І. П. Формирование организационно-экономического механизма управления предприятием по обработке цветных металлов. Донецк : ИЭП НАН Украины, 1993. 225 с.
16. Гранченко Л. В., Баластрик Л. О. Проблеми удосконалення організаційно-економічного механізму управління підприємством. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2005. Вип. 7. С. 188–195.

REFERENCES

1. *Tolkovyj slovar inoiazыchnykh slov* (2008), [Explanatory dictionary of foreign words], Eksmo, Moscow, Russia.
2. Bakai, S. S. and others (2002), *Slovnyc z teorii orhanizatsii* [Dictionary of organization theory], RVV PDAA, Poltava, Ukraine.
3. *Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh* (2000), [Economic Encyclopedia: In three volumes] / edited by Mochernyi S.V. Vydavnychy tseentr "Akademiia". T. 1. Kyiv, Ukraine.
4. Saienko, H. V. and Papaika, O. O. (2005), *Na shliakhu do stiikoho rozvytku ekonomiky: hospodarskyi mekhanizm vzaiemodii* [Towards sustainable economic development: economic mechanism of interaction], DonDUET im. M.I. Tuhana-Baranovskoho, Donetsk, Ukraine.
5. Raizberh, B. A., Lozovskiy, L. Sh. and Starodubtseva, Ye. B. (1999), *Sovremennyi ekonomicheskii slovar* [Modern Economic Dictionary], 2nd ed. INFRA-M, Moscow, Russia.
6. Nikolenko, S. S. and Pinchuk, I. O. (2008), *Hospodarsko-politychnyi mekhanizm suchasnoi rynkovoї ekonomiky : monohrafiia* [Economic and political mechanism of modern market economy: monograph], RVV PUSKU, Poltava, Ukraine.
7. Moskalenko, V. P. and Shipunova, O. V. (2003), *Finansovo-ekonomicheskii mekhanizm promyshlennogo predpriatiia* [Financial and economic mechanism of an industrial enterprise] / edited by V.P. Moskalenko, Dovkillia, Sumy, Ukraine.
8. Markina, I. A. (2000), *Menedzhment pidpriemstva : navchalnyi posibnyk* [Enterprise management], NMTs Ukooposvita, Kyiv, Ukraine.
9. Polozova, T. V. and Ovsiuchenko, Yu. V. (2005), "The essence of the organizational and economic mechanism of functioning of industrial enterprises". *Visnyk MSU*, vol. 8, no. 1–2, pp. 63–65.
10. Shvartsman, M. I. (2001), "Formation of a mechanism for managing municipal property in a market economy". Abstract of Ph.D. Dissertation, 08.00.05, Moscow, Russia.

11. Valuev, S. A. (1983), *Organizatsionnoe obespechenie sistem upravleniia nauchnymi issledovaniiami VUza* [Organizational support of the research management systems of the university], Vyscha shkola, Moscow, Russia.

12. Korotkov, Ye. M. (1997), *Kontsepsiia menedzhmenta* [Management concept], DeKa, Moscow, Russia.

13. Sadiykov, A. A. and Tsuryk, V. V. (2006), *Upravlenie predpriatiem v usloviakh krizisa : monografiia* [Enterprise Management in Crisis Conditions: Monograph], DonGUET, Donetsk, Ukraine.

14. Volkov, O. I. and Skliarenko, V. K. (2003), *Ekonomika predpriatiia : kurs leksii* [Enterprise economics: course of lectures], INFRA-M, Moscow, Russia.

15. Bulieiev, I. P. (1993), *Formirovanie organizatsionno-ekonomicheskogo mekhanizma upravleniia predpriatiem po obrabotke tsvetnykh metallov* [Formation of an organizational and economic mechanism for managing an enterprise for the processing of non-ferrous metals], IEP NAN Ukrainy, Donetsk, Ukraine.

16. Tranchenko, L. V. and Balastryk, L. O. (2005), "Problems of improving the organizational and economic mechanism of enterprise management", *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, vol. 7, pp. 188–195.

Стаття надійшла до редакції 30 листопада 2021 р.